

Формування економічної культури майбутнього підприємця

Формування економічної культури майбутнього підприємця розглядається в контексті родинного виховання, засобами якого складаються такі ціннісні основи, як відповідальність, бережливе ставлення до ресурсів та засобів виробництва, підприємливість, креативність, моральність.

Ключові слова: людина, виробництво, освіта, економічна культура, виховання.

Сутність економічного виховання майбутнього підприємця полягає у формуванні економічної культури у дітей, господарського ставлення до економічних благ, раціонального використання ресурсів, створенні умов для альтернативності вибору при задоволенні потреб. Зміст економічного виховання проявляється у формуванні економічної культури, бережливого ставлення до матеріальних речей, раціонального ведення домогосподарства, економічній підтримці всіх членів родини. Економічна функція сім'ї забезпечує матеріальні засади її існування, організацію домашньої праці та споживання. Завдання економічного виховання майбутнього суб'єкта ринкових відносин полягають у: вихованні економічно мислячої особистості, забезпеченні необхідних соціально-економічних умов для повної реалізації можливостей розвитку підприємницьких здібностей дитини, формуванні навичок раціонального використання благ та ресурсів; створенні атмосфери фінансової стабільності та захищеності сімей з дітьми; засвоєнні дитиною базових економічних категорій та понять, вихованні культури економічної поведінки; залученні дітей до світу економіки, розвитку прагнення дітей заробляти гроші, допомоги у раціональному веденні господарства; включенні дітей до спільного раціонального ведення господарської діяльності, розвитку рис творчої підприємливої особистості, формуванні почуття власності та навичок господарювання; формуванні раціональних потреб; формуванні відповідальності за прийняті рішення, витрачені кошти [6, с.28].

Методи та форми економічного виховання, як складової змісту родинного виховання майбутнього підприємця, мають певні особливості. Вони спрямовані на формування та виховання економічно обізнаної підприємливої особистості. Так, метод переконання має такі особливості: на основі особистого прикладу батьків проводяться бесіди про цінність грошей, батьками даються поради стосовно того, як найкраще витратити кошти. Внаслідок позитивного прикладу батьків стимулюється раціональне використання економічних ресурсів та матеріальних благ. Використовуючи метод заохочення, батьки залучають дітей до формування сімейного бюджету, до пошуку нових джерел надходження до сімейного бюджету, до ведення домогосподарства, до прийняття спільних рішень щодо витрат. Інколи існує також практика плати грошей за вдяге навчання чи приборання. При використанні цього методу важливо показати дітям, що все це формує їх навички вести сімейний бюджет та дає можливість раціонально використовувати кошти і вести домашнє господарство. Основою методу покарання є позбавлення матеріальних задоволень (наприклад, відмова батьків від сімейного походу до кінотеатру, від нової покупки, зменшення кількості кишенькових грошей через незадовільну поведінку дитини). Використання цього методу дає дитині можливість обмірковувати свою поведінку та в подальшому не допускати такої [3, с.87].

На особливості економічного виховання майбутніх підприємців в українських сім'ях впливають такі фактори: економічні та політичні умови життя; зниження виховної функції сім'ї; збільшення значення економічної функції в родині; використання традиційних українських засобів впливу. Серед особливостей економічного виховання майбутніх підприємців в українських сім'ях слід виділити: ведення дітьми власної скарбнички; бесіди батьків з дітьми про економічне походження матеріальних благ та на теми, пов'язані із грошима; ведення власної економічної політики сім'ї; регулювання

сімейного бюджету; заощаджування; особистий приклад батьків і суворий порядок у домашньому господарстві; велика диференціація доходів в сім'ях із великою кількістю їх членів; прийняття спільних рішень родиною щодо економічних питань тощо. На жаль, на сьогодні можна стверджувати, що батьки не дають дітям належного економічного виховання. Основна причина цього в тому, що економічне виховання – це тонкий процес, який потребує: грамотного ведення сімейного бюджету самими батьками; постійного спостереження за витратами своїми та витратами дитини; батькам потрібно навчитися давати дітям приклад раціонального використання грошей.

Підвищенню ефективності економічного виховання майбутніх підприємців в родині сприяє ознайомлення дітей з економічними категоріями, формування сучасного економічного мислення, розвиток цілісних уявлень про виробництво, розподіл, обмін та споживання матеріальних та духовних благ [8, с.120].

Розвиток особистості майбутнього підприємця в сучасних умовах поряд із загальноосвітньою та спеціальною підготовкою передбачає формування системи як загальнолюдських, так і професійних цінностей. Професіонал – це передусім людина, яка має необхідні знання у галузі обраної професії, бездоганно володіє практичними та професійними навичками, креативними здібностями, створює нові способи професійної діяльності. В сучасному індустріальному суспільстві для переходу на вищий щабель розвитку людства особливі вимоги висуваються до моральної професійної діяльності. За таких умов виховний процес майбутнього суб'єкта ринкових відносин має базуватись на принципі нерозривності високого професіоналізму і духовності [12, с.134]. Як зазначає О.Романовський, успіх підприємництва багато в чому залежить від вихованості, високих морально-етичних якостей підприємця, правдивості, вміння дотримуватись даного слова, наявності інших позитивних рис характеру. Загальнолюдські цінності, норми етики та моралі, вироблені історично практикою суспільства, високо цінуються в країнах демократії і є обов'язковими для успішного здійснення підприємницької діяльності [9, с.95]. Зважаючи на це, морально-етичне виховання майбутніх бізнесменів є так само важливим завданням, як і їхнє професійне навчання і практична підготовка.

Система ціннісних орієнтацій майбутнього підприємця будується на основі низки ідей та підходів до класифікації цінностей. Зокрема, класифікація освітніх цінностей: соціально-політичні, інтелектуальні, моральні, цінності професійної діяльності; класифікація загальних професійних цінностей: зміст професійної діяльності і зумовлені ним можливості самореалізації особистості; суспільна цінність праці, яка визначається її результатом і наслідками; оцінка трудової діяльності людини залежно від ступеня її користності для суспільства; оптимальний режим та умови праці (соціально-економічні, морально-психологічні тощо).

Зміст і цілі життя майбутнього підприємця залежать від сформованих цінностей як складових свідомості. І.Бех зазначає, що укорінюючись в структурі самосвідомості, ціннісна система виступає як її необхідна установка – морально-значуща й відповідально активна. Вона і є єдиною соціокультурною основою для перетворення внутрішніх можливостей особистості у реальність здійснюваних нею вчинків і духовно-моральної поведінки в цілому [2, с.27].

Найскладнішим завданням є створення умов, які б спрягли сприйняття особистістю цінностей як внутрішніх установок, орієнтирів поведінки і діяльності. У формуванні ідеалу як форми функціонування цінностей пріоритетом повинна стати особистість підприємця, яка б поєднувала в собі високий рівень культури, духовності, принципи гуманізму, демократії [6, с.27].

Формуючи «підприємницький тип особистості» у майбутніх підприємців, у родині повинні забезпечити такі умови соціалізації, щоб саме поняття «гроші», «власність» сприймали не тільки як індикатор значущості людини, її влади, пошани, прибутку, а й «економічного альтруїзму» (благодійність, милосердя). З огляду на це дуже важливо є виховна функція сім'ї, у якій вчинок є мірою знань, мислення та поведінки майбутнього підприємця.

Домінуючою в діяльності та поведінці особистості майбутнього підприємця є мотивація, яка розглядається за видами спрямованості:

- спрямованість на взаємодію (вчинки людини визначаються потребою у спілкуванні, прагненні підтримувати добрі стосунки з колегами);
- спрямованість на завдання або ділова активність (перевага мотивів, які зумовлюють діяльність);

– спрямованість на себе або особистісна спрямованість (перевага мотивів досягнення особистісного добробуту) [7,с.6].

Вихованість – це властивість особистості підприємця, що є сукупністю достатньо сформованих соціально значущих якостей, які виявляються у ставленні людини до природи, суспільства, до людей, до себе, до продуктів людської діяльності. У вихованні моральної культури майбутніх підприємців виявляються, з одного боку, моральні вимоги суспільства, які відображаються у моральній свідомості особистості, у нормах, принципах, ідеалах, а з іншого – засвоєні кожною людиною принципи, які спрямовують, регулюють і контролюють її дії та вчинки в процесі підприємницької діяльності, зокрема підприємців у конкурентному ринковому середовищі.

Моральна вихованість майбутніх підприємців включає: усвідомлення ними моральних норм, правил, дотримання їх у поведінці та трудовій діяльності. Моральна культура майбутніх підприємців як якісна характеристика професійної компетенції розвитку розкриває ставлення людини до суспільства, зовнішнього середовища, оточення, до себе, до продуктів людської діяльності, до діяльності на будь-якому сегменті ринкового середовища [4,с.12].

Формування людського капіталу – це безперервний процес, який протікає з різною інтенсивністю в різні періоди і залежить як від чинників, що впливають на його формування, так і від джерел інвестування. Цей процес залежить як від особистих характеристик (складові елементи людського капіталу), так і від великої кількості зовнішніх факторів (економічних, соціальних, природних, інституційних).

Процес формування людського капіталу відбувається при безпосередній участі сім'ї, держави, підприємств і різних суспільних фондів. Але значення кожного джерела на певному етапі різне.

В умовах розвитку інформаційно-інноваційної економіки, яка потребує постійної активації працівника, вдосконалення його здібностей, необхідно враховувати, що процес навчання буде тривати все життя. І основою, першоджерелом формування людського капіталу виступає сім'я. Але не тільки тому, що кожний окремих індивід з'являється в сім'ї, а швидше тому, що сім'я є тим фундаментом на якому відбувається нарощення майбутнього капіталу. Саме від сім'ї та її можливостей залежить якість і кількість людського капіталу, який в майбутньому забезпечить і власний дохід і загальний сукупний дохід всього суспільства. В сім'ї створюються умови формування людського капіталу, до яких відносяться наявність домашнього і особистого підсобного господарства, формування і використання сімейного бюджету, матеріальні умови, стан самих виробників людського капіталу (членів сім'ї). У сім'ї людський капітал формується і розвивається.

Але, слід відмітити, що за однакових умов і при наявності одних й тих самих ресурсів, що спрямовуються на виробництво людського капіталу, різні індивідууми можуть мати абсолютно різні розміри людського капіталу.

Розвиток особистості майбутнього підприємця – дуже складний процес, і пов'язаний з ним проблеми, зокрема, економічне відтворення в сім'ї, ще не достатньо розроблені вітчизняною наукою. У ранній період життя людини відбувається накопичення фізичної і інтелектуальної складової людського капіталу за рахунок виховання та освіти в сім'ї. Всі складові людського капіталу набуваються і збільшуються за рахунок інвестицій, які сім'я вкладає в дитину, сподіваючись, що ці витрати буде компенсовано і вони принесуть економічні та моральні результати людині в майбутньому. Сім'я здійснює витрати, необхідні для фізичного формування та виховання дітей, і ці витрати є інвестиціями, оскільки відбуваються за рахунок зменшення поточного споживання батьків і здійснюються не лише з альтруїстичних почуттів любові до ближнього, а й з надією на їхню прибутковість у майбутньому [5,с.80].

Відповідно, саме сім'я започатковує перший етап формування людського капіталу. Причому визначає його якісний і кількісний аспект. Роль і значення сім'ї під час формування людського капіталу, у своїх роботах вивчали різні відомі автори. Зокрема, Г.Беккер у своїй праці «Трактат про сім'ю» вивчав різні аспекти життя сім'ї з економічного погляду. Витрати на виховання дітей, в структурі сукупних витрат сім'ї, автор визначав як інвестиції і вважав, що в оцінку людського капіталу мають включатись всі витрати на виховання всіх дітей, незалежно від того, стануть вони економічно активними чи ні. Можна суто гіпотетично інтерпретувати, яка частина дітей, в яких вкладають сімейні інвестиції і які становлять складову частину трудового потенціалу, в майбутньому за

рахунок інвестицій з інших джерел, та під впливом цілої низки як об'єктивних так і суб'єктивних факторів, згодом перетвориться на людський капітал [10,с.79].

Механізм формування людського капіталу в сім'ї змістовно розкрила О.Гришнова. Зокрема, нею визначено основні особливості формування людського капіталу в сім'ї:

- вплив рівня освіти батьків на ставлення до свого здоров'я, умов життя, праці, народження здорових дітей майбутніми поколіннями;
- взаємодія між попитом на кількість і якість дітей, у визначених економічних умовах, що обумовлює демографічний фактор формування людського капіталу;
- формування адаптивних характеристик людини, як якісного об'єкту інвестицій;
- закладання сімейним вихованням вольових і ділових рис, які забезпечують розвиток, мобілізацію і максимально ефективне використання внутрішнього людського ресурсу;
- забезпечення фінансування процесу формування людського капіталу [5,с.82].

Таким чином, сім'я, як першоджерело формування людського капіталу, має особливу важливу значення, оскільки визначає подальший вибір і можливість удосконалення індивідуального людського капіталу, а в майбутньому і сукупного людського капіталу. Те, що альтруїзму є місце в сучасних економічних відносинах, науково довів Геррі Беккер – видатний учений, економіст сучасності з найвищим індексом цитування, нобелівський лауреат. Більше того, він показав, що неможливо здійснити ґрунтовний усебічний аналіз поведінки суб'єкта ринкових відносин без зважання на альтруїзм. У працях, зокрема таких, як «Людська поведінка. Економічний підхід» і «Трактат про сім'ю», вчений доводить, що модель «людини економічної» мотивується не лише з позиції максимізації корисності. Беккер показує, що альтруїзм визначає функцію корисності людини як позитивну залежність між функціями корисності різних людей.

Базовими положеннями нової теорії економіки домогосподарства у працях Г.Беккера є: застосування мікроекономічного аналізу під час дослідження сутності домогосподарства; вивчення домогосподарства не як пасивного споживача ринкових товарів та послуг, а як самостійної виробничої одиниці [1,с.34].

Геррі Беккер класифікує моделі альтруїзму з точки зору чинників становлення підприємливої особистості за трьома широкими категоріями: альтруїзм у стосунках батьки–діти, де обоє з батьків мають однакові погляди на те, що є добре для їхніх дітей; альтруїзм у стосунках чоловік–дружина; альтруїзм у стосунках батьки–діти, де батьки мають різні погляди на те, що є добре для їхніх дітей. До останньої категорії також належать сім'ї, в яких батьки розлучилися.

Рішення мати дітей нічим не відрізняється від інших аналогічних інвестиційних рішень. Діти, на думку вченого, – «блага тривалого користування»: вони для батьків є джерелом самоствердження та задоволення, але їх утримання потребує чималих витрат, як очевидних, так і прихованих (насамперед – часу батьків). Тому «попит на дітей» має обернену залежність від витрат на їх утримання і пряму – від рівня доходу батьків. На перший погляд може здатися, що це суперечить статистиці, яка свідчить про тенденцію до скорочення кількості членів сім'ї під час економічного зростання. Проте з підвищенням ставок оплати збільшується не лише прибуток сім'ї – дорожчає фактично і час батьків. Окрім цього, економічне зростання, підвищуючи стандарти освіти і стимулюючи тим самим попит на «якість дітей», також може дужче «підривати» попит на їхню кількість. Саме ці два чинники, на думку Беккера, й лежать в основі різкого скорочення чисельності сім'ї в індустріально розвинених країнах. Беккер вважає, що аналіз взаємодії між попитом на кількість і «якість дітей» є одним із найбільших досягнень економічної теорії народжуваності.

«Теорема про зростану дитину» також дає підстави припустити, що в альтруїстів більше шансів на виживання у процесі природного добору. І не лише тому, що альтруїстичні сім'ї зазвичай мають більше дітей, ніж егоїстичні, а насамперед тому, що альтруїстичні сім'ї схильні більше інвестувати у своїх дітей, що сприяє їхньому успіхові в дорослому житті [1,с.204].

Згідно з теорією Геррі Беккера, альтруїзм передається з покоління в покоління, тому в процесі розвитку людства він поширюватиметься серед дедалі більшої кількості сімей. Серед причин цього – нерозривна пов'язаність альтруїзму з благополуччям сім'ї, що саме і є, на думку Г.Беккера, головним завданням економічної системи та вагомим чинником родинного виховання підприємливої особистості.

Вчений стверджував, що економічний підхід є унікальним за своєю силою, тому що він здатний інтегрувати сукупність форм людської поведінки. Як наслідок, неокласична

економічна теорія починає претендувати на звання базової науки про суспільство, що стало причиною руйнації кордонів між суміжними соціальними дисциплінами.

Отже, успішному формуванню морально-етичних засад підприємництва сприяє існуючий соціальний механізм впливу на індивіда. Морально-етичні якості підприємців формуються, насамперед, в процесі функціонування системи виховання і навчання, які спрямовані на перетворення етичних знань в моральні переконання. Причому саме виховання необхідно розглядати в нерозривній єдності з перетворюючою діяльністю, а отже не тільки з наявними об'єктивними умовами, але й із зміною цих умов. Інакше кажучи, виховання морально-етичних засад підприємництва покликане передати соціально-етичний досвід попередніх поколінь, ввести підприємця в існуючі суспільні відносини. Разом з тим, воно спрямоване в майбутнє, на постійний розвиток і вдосконалення, зміну умов як власного життя, так і життя інших людей. Таким чином, наявні об'єктивні і суб'єктивні фактори виступають в ролі засобів виховання морально-етичних основ підприємництва, включаються в систему виховання в міру того, як вони можуть бути використані для вирішення виховних завдань.

Список використаних джерел

1. Беккер Г. Человеческое поведение: экономический подход: избр. тр. по экон. теории / Гэри Беккер; науч. ред. пер. Р.И. Капеллошников; пер. с англ. Е.В. Батракова. – М.: ГУВШЭ, 2003. – 671 с.
2. Бех І.Д. Виховання особистості: Навч.-метод. посіб.: У 2 кн. Кн. 1: Особистісно орієнтований підхід: теоретико-технологічні засади / І.Д. Бех. – К.: Либідь, 2003. – 357 с.
3. Варецька О. Спільна педагогічна діяльність учителя і батьків з економічного виховання молодших школярів / О.Варецька // Молодь і ринок. – 2007. – №8. – С.85–89.
4. Видиш М.М., Цибулько В.О. Формування моральної культури майбутніх менеджерів / М.М. Видиш, В.О. Цибулько // Педагогічні науки. – 2010. – №55. – С.11–14.
5. Грішнова О.Л. Людський капітал: формування в системі освіти і професійної підготовки. – К.: Товариство «Знання», 2001. – 254 с.
6. Костюченко Л.М. Соціально-психологічні особливості економічної освіти і виховання молоді / Л.М. Костюченко // Рідна школа. – 2003. – №10. – С.27–34.
7. Москаленко В.В. Економічна соціалізація особистості / В.В. Москаленко // Практична психологія та соціальна робота. – 2005. – №8. – С.1–9.
8. Рижкова А.Ю., Трубавіна І.М. Економічне виховання в сім'ї / А.Ю. Рижкова, І.М. Трубавіна. – Науково-дослідна робота студентів як чинник удосконалення професійної підготовки майбутнього вчителя: зб. наук. пр. / редкол.: Л.І. Білоусова та ін. – Х.: «Апостроф», 2011. – Вип.4. – С.118–123.
9. Романовський О.О. Проблеми виховання у майбутніх підприємців морально-етичних норм поведінки для успішної професійної діяльності / О.О. Романовський // Освіта і управління. – 2001. – Т.4. – №1–2. – С.95–106.
10. Сидорко Н.Л. Роль і значення сім'ї у формуванні людського капіталу / Н.Л. Сидорко // Економіка та підприємництво. – 2010. – №4. – С.78–86.
11. Стучинська Н.М. Теорема про зіпсовану дитину, або Чому альтруїст має більше шансів на виживання. Економічний підхід Геррі Беккера до розв'язання соціальних проблем / Н.М. Стучинська // Віче. – 2010. – №11 (черв.). – С.34–35.
12. Яремчук Н.І. Система ціннісних орієнтацій професійної підготовки майбутніх економістів / Н.І. Яремчук // Вісник Львівського університету. Серія педагогічна. – Вип. 24. – 2008. – С.132–138.

Олексенко Р. И. Формирование экономической культуры будущего предпринимателя

Формирование экономической культуры будущего предпринимателя рассматривается в контексте семейного воспитания, средствами которого закладываются такие ценностные основы, как ответственность, бережное отношение к ресурсам и средствам производства, предприимчивость, креативность, нравственность.

Ключевые слова: человек, производство, образование, экономическая культура, воспитание.

Oleksenko, R.I. Forming of economic culture of future businessman

Forming of economic culture of future businessman is examined in the context of domestic education, facilities of that are mortgage such valued bases, as responsibility, thrifty attitude toward resources and capital goods, enterprise, creativity, morality.

Key words: man, production education, economic culture, education.